

نقش حفظ قرآن در حافظه رویدادی و معنایی دانش آموزان

کبری نصرتی^۱

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: پژوهش کنونی به منظور بررسی نقش حفظ قرآن در حافظه رویدادی و معنایی در دو گروه حافظ قرآن و غیر حافظ قرآن انجام شد.

مواد و روش‌ها: این طرح تحقیق از نوع نیمه‌آزمایشی و روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای بود. در این پژوهش ۱۸۰ دانش‌آموز دختر حافظ قرآن، مبتدی و غیر حافظ قرآن شهر تهران در سه مقطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان مورد بررسی قرار گرفتند. از تکالیف یادآوری سرنخی و تکلیف حروف الفبایی برای بررسی حافظه رویدادی و معنایی استفاده شد و از دانش‌آموزان خواسته شد تا لغات را رمزگردانی نموده و به یادآورند، سپس داده‌ها نمره‌گذاری شد. آن‌گاه داده‌ها به وسیله آزمون آماری تحلیل واریانس Tukey و آزمون آماری MANOVA چند متغیره مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد، دانش‌آموزان حافظ قرآن در هر دو نوع حافظه معنایی و رویدادی از دو گروه مبتدی و غیر حافظ قرآن عملکرد بهتری در یادآوری داشتند. اما بین عملکرد دانش‌آموزان مبتدی و غیر حافظ قرآن تفاوتی وجود نداشت ($P < 0/06$) ($P < 0/001$). هم‌چنین نتایج نشان می‌دهد که دانش‌آموزان حافظ قرآن با افزایش پایه‌های تحصیلی از حافظه معنایی و رویدادی بهتری نسبت به دو گروه دیگر برخوردار بودند ($P < 0/001$).

نتیجه‌گیری: در نهایت، بر اساس نتایج پژوهشی، مهارت در حفظ قرآن، نه تنها حافظه اطلاعات غیرقرآنی را افزایش می‌دهد بلکه این مهارت با افزایش سن تأثیر بیشتری بر حافظه دارد.

واژه‌های کلیدی: حافظه رویدادی، حافظه معنایی، حافظان قرآن، حافظان غیر قرآن

ارجاع: نصرتی کبری. نقش حفظ قرآن در حافظه رویدادی و معنایی دانش آموزان. مجله تحقیقات علوم رفتاری ۱۳۹۳؛ ۱۲(۲): ۲۴۴-۲۵۳

بذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۰۵/۰۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۱/۲۰

Email: Nosrati.psk@gmail.com

۱- دکتری روان‌شناسی، تهران، ایران (نویسنده مسؤول)

مقدمه

حفظ قرآن فعالیتی معنوی است که بسیاری از مسلمانان در سراسر جهان به آن اهتمام می‌ورزند. از آنجایی که حفظ آیات قرآن در زنجیره‌ی فعالیت‌های فرهنگی در سنین کودکی و نوجوانی دارای جایگاه ویژه‌ای است، بررسی نحوه‌ی حفظ نمودن قرآن ضروری به نظر می‌رسد. یکی از مسایل اساسی در مورد حفظ اطلاعات کلامی طبقه‌بندی شده دارای حجم زیاد

(آیات و سوره‌ها) ناتوانی در پردازش و رمزگردانی این اطلاعات است. بنابراین بررسی نحوه رمزگردانی کلامی یا رمزگردانی عملی آیات قرآن، می‌تواند مفید باشد (۱). در رمزگردانی عملی آیات قرآن که شامل مجموعه بزرگی از اطلاعات به صورت جمله می‌باشد، بهترین ابزار دسترسی به بخش‌های گوناگون آیات به خاطر سپرده شده، رمزگردانی کل اطلاعات بخش‌های کوچک‌تر است و معمولاً نیز از شماره‌های آیات به عنوان سرنخ

حافظه رویدادی و حافظه معنایی حافظان قرآن با غیرحافظان قرآن تفاوت دارد زیرا حافظان قرآن قادر هستند آیات قرآنی را حفظ کرده، اطلاعات قرآنی را اندوزش نموده و سپس آن را در حافظه خویش رمزگردانی و بازیابی کنند. نتایج مطالعه Wagner بر روی حافظان قرآن که در کشور مراکش انجام شد، نشان داد که دانش‌آموزان حافظ قرآن نسبت به غیرحافظان قرآن به طور معنی‌داری در تکلیف کلامی و حافظه معنایی عملکرد بهتری داشتند. در حالی که حافظان قرآن در حافظه رویدادی که با تکلیف بازشناسی (recognition task) تصاویر ارایه شده بود با غیرحافظان قرآن تفاوتی نداشتند. حافظان قرآن از راهبردهای گوناگونی مانند یادداشت‌برداری و بازیابی آیات قرآنی به صورت سرخ استفاده می‌کردند، اما در تکلیف بازشناسی که با رمزگردانی کلامی کمتر در ارتباط بود تفاوتی با غیرحافظان نداشتند (۶). Green نیز بیان می‌نماید: "آزمودنی‌ها در آزمون حافظه معنایی هنگامی موفق می‌شوند که موقع رمزگردانی به معنی توجه کنند و در آزمون حافظه رویدادی اگر آزمودنی به هنگام رمزگردانی به ویژگی‌های ظاهری محرک توجه کند، عملکرد بهتری خواهد داشت (۷). در تحقیق دیگری با نام قرآن و حافظه، Reem به بررسی نحوه به خاطر سپردن آیات قرآن از سوی حافظان قرآن پرداخت. وی ارتباط بین اطلاعات غیر قرآنی (حفظ بخشی از جملات انجیل) را به دو گروه حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن ارایه نمود. بخشی از جملات انجیل از سوی نویسندگان در بیمارستان آدلبروک و دانشگاه بریتانیا به عربی ترجمه شده بود، بر طبق نتایج تحقیق Reem، حافظان قرآن به طور معنی‌داری جملات انجیل را نسبت به غیرحافظان قرآن بیشتر به خاطر آوردند (۱). انجام تحقیق کنونی ضرورت دارد، زیرا که قرآن کریم اساس همه دانش‌ها است. حفظ قرآن جلوه‌ها و مفاهیم بی‌شماری به همراه دارد و موجب تلطیف فضای معنوی جامعه می‌شود. در ایران حافظان قرآن بسیاری هستند که به حفظ قرآن علاقه وافری نشان می‌دهند. در فرهنگ و مذهب ما این اعتقاد وجود دارد که حفظ قرآن تأثیر شگرفی بر افکار و رفتار شخص دارد و بهترین راه برقراری ارتباط با خداوند متعال قرائت قرآن است که موجب می‌شود، شخص همواره در شئون

استفاده می‌شود. طبقه‌بندی‌های موجود در قرآن مانند ترتیب سوره‌ها و آیه‌ها لزوماً برای حفظ و رمزگردانی آن‌ها ایجاد نشده و به کار بردن این ابزار برای بازیابی آیه‌های حفظ شده کارایی اندکی دارد (۲). به عبارتی دیگر بر مبنای شباهت سوره‌ها و آیات برای حفظ کردن، اطلاعات دسته‌بندی می‌شوند. شباهت آیات قرآن نسبت به هم این است که تعدادی از آن‌ها در سوره‌ای خاص قرار دارند و شباهت منطقی مورد نیاز در یک طبقه‌بندی را ندارند. مثلاً آیات ۲۰ تا ۲۹ از یک سوره هیچ شباهت منطقی ممکن است نداشته باشند، آیه ۲۵ از یک سوره با آیه ۲۵ از سوره دیگر شباهتی نمی‌تواند داشته باشد (۳). تبیین دوم برای اصل رمزگذاری مشخصات و پردازش مناسب اطلاعات را Tulving ارایه نمود (۳). به باور وی، عملکرد حافظه هنگامی در بهترین حالت است که سرخ‌ها یا cues ارایه شده در هنگام یادآوری با سرخ‌هایی که هنگام مطالعه در ذهن رمزگردانی شده‌اند تطبیق داشته باشند (۴). بنابراین به نظر می‌رسد چنان‌چه شرایطی ایجاد شود تا ارتباط بین شماره و آیه (که در ذهن به صورت مفهومی رمزگردانی شده و به مرور زمان تضعیف شده و ممکن است تغییر یابند) نیز مانند متن آیه به صورت کلامی پردازش شوند، نشانه‌های به کار رفته در رمزگذاری و بازیابی از تطبیق بیشتری برخوردار خواهند شد (۱). طبق نظر Tulving عملکرد حافظه تحت تأثیر نظام‌های حافظه‌ای قرار دارد. در نظریه او دو نظام حافظه رویدادی و معنایی بیش از سایر نظام‌های دیگر مورد توجه قرار گرفته است. طبق نظر Tulving حافظه رویدادی به ثبت و یادآوری اطلاعاتی مربوط می‌شود که تجربه شخصی فرد را در بر می‌گیرد و زمان و مکان مشخصی برای آن وجود دارد و دسترسی به آن اطلاعات با هشیاری و آگاهی صورت می‌پذیرد، در حالی که حافظه معنایی به دانش عمومی فرد اطلاق می‌شود که مستقل از هویت شخصی است و در آن زمان و مکان معینی وجود ندارد (۵). در این نوع حافظه سازماندهی اطلاعات از نوع مفهومی است و دسترسی به آن به صورت خودکار و نیمه‌هشیار انجام می‌گیرد، اغلب تمایزها بین حافظه اشخاص مختلف به این جهت ایجاد می‌گردد که نظام‌های حافظه متفاوت است (۳). لذا این فرض مطرح می‌شود که احتمالاً

جامعه آماری عبارت است از کلیه دانش‌آموزان حافظ قرآن، غیرحافظ قرآن و مبتدی دختر، که در دارالقرآن‌ها و دارالتحفیظ‌های شهر تهران به سر می‌برند.

با لحاظ داشتن خطای نمونه‌گیری ۵ درصد ۱۸۰ نفر نمونه تعیین شد که آنان شامل Cochran بر اساس فرمول دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن، مبتدی و غیرحافظ قرآن در هر مقطع تحصیلی (دبستان، راهنمایی و دبیرستان) ۶۰ نفر و در هر پایه تحصیلی ۲۰ نفر می‌باشند. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود. بدین ترتیب که ابتدا به دارالقرآن مرکز شهر تهران مراجعه گردید و به طور تصادفی دارالقرآن‌های مناطق ۱۳، ۱۵، ۱۸، ۳، ۴، ۸ شهر تهران انتخاب شد. آن‌گاه به هر یک از دارالقرآن‌ها، دارالتحفیظ‌ها و کانون‌های قرآنی مناطق نام‌برده مراجعه گردید و دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن بر اساس معیارهایی مانند برگزیده شدن در مسابقات سراسری حفظ قرآن انتخاب شدند. مبتدیان کسانی بودند که به همان مراکز حفظ قرآن مراجعه کرده بودند، اما هنوز حافظ قرآن نشده بودند و نیز غیرحافظان قرآن که اصلاً قرآن حفظ نبودند. تلاش گردید که گروه‌ها به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و ویژگی‌های تحصیلی شبیه به هم انتخاب شوند.

متغیر کنترل در تحقیق حاضر جنسیت، هوش (از طریق آزمون هوشی ریون)، وضعیت تحصیلی (معدل تحصیلی) و وضعیت اجتماعی-اقتصادی بود. برای هر یک از آزمون‌های حافظه متناسب با هر تکلیف حافظه خاص طرح تحقیق خاصی در نظر گرفته شد. برای اجرای آزمون حافظه رویدادی از ۳۲ جمله (۱۶ جمله کلامی و ۱۶ جمله عملی) استفاده گردید که بر اساس مطالعه Kormi-Nouri انتخاب شده بود. علت استفاده از جملات به جای کلمات آن بود که در بررسی حافظه رویدادی استفاده از جملات طبیعی‌تر و به زبان روزمره زندگی نزدیک‌تر است (۲). روش مداخله بدین ترتیب بود که نیمی از جملات به گونه‌ای طراحی شد که بین اسم و فعل آن‌ها ارتباط نیرومندی برقرار بود و جملات از انسجام بالایی برخوردار بودند. در نیمی دیگر از جملات ارتباطی بین اسم و فعل وجود نداشت (۳). بنابراین برای بررسی حافظه

مختلف زندگی به یاد خدا باشد. از آن‌جا که متأسفانه در مورد حافظه حافظان قرآن تحقیقات بسیار اندکی انجام شده، و از سویی حفظ قرآن در جامعه امروزی امری فراگیر شده، بنابراین انجام تحقیق کنونی در مورد حافظه حافظان قرآن ضروری به نظر می‌رسد تا به ترویج فرهنگ حفظ قرآن و بهره‌گیری از الهامات الهی و گسترش تحقیقات در این زمینه از منظر روان‌شناسی کمک شود. لذا در تحقیق حاضر هدف آن است که به طور اختصاصی به بررسی تفاوت‌های حافظه معنایی و رویدادی حافظان قرآن و غیرحافظان قرآن بپردازیم تا اولاً به گسترش مطالعات انجام شده در این حوزه کمک نموده و به این سؤال پاسخ دهیم که آیا حفظ قرآن به صورت امری اختصاصی برای حافظ قرآن در آمده یا آن‌که گستره معنایی را نیز در برمی‌گیرد؟ شایان ذکر است که به دلیل تازه بودن طرح پژوهش و محدود بودن پژوهش‌های مشابه امکان مقایسه یافته‌های پژوهشی دیگر با این بررسی فراهم نگردید. لذا سؤال پژوهش آن است که:

آیا دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن در حافظه رویدادی و معنایی تفاوت دارند؟

فرضیه‌های پژوهش عبارت هستند از: ۱- دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن در حافظه رویدادی تفاوت دارند. ۲- دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن نسبت به دانش‌آموزان دختر مبتدی و غیرحافظ قرآن در حافظه معنایی تفاوت دارند. ۳- با افزایش پایه‌های تحصیلی (سن) عملکرد دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن در تکالیف یادآوری سرنخی و حروف الفبایی با عملکرد دانش‌آموزان مبتدی و غیرحافظ قرآن تفاوت دارد. ۴- عملکرد حافظه دانش‌آموزان دختر حافظ قرآن در پایه‌های تحصیلی مختلف در تکالیف رمزگردانی کلامی و عملی با عملکرد حافظه دانش‌آموزان دختر مبتدی و غیرحافظ قرآن در همان پایه‌های تحصیلی تفاوت دارد.

مواد و روش‌ها

نوع طرح تحقیق نیمه‌آزمایشی بود، زیرا در برخی موقعیت‌های اجتماعی امکان کنترل دقیق متغیرها وجود ندارد. از سویی طرح تحقیق شامل ۳ (گروه) $\times$ ۳ (پایه تحصیلی) می‌باشد.

اعتبار ابزار تکلیف یادآوری سرنخی از طریق اعتبار محتوا و پایایی آن از طریق آزمون مجدد با $0/83$ اطمینان تطبیق داده شد. در تکلیف حروف الفبایی با ضریب آلفای کرونباخ پایایی آزمون $0/76$ و روایی آزمون $0/81$ به دست آمد. در خاتمه داده‌های گردآوری شده با استفاده از آزمون آماری تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA) (بررسی همزمان چند متغیر)، آزمون Tukey به وسیله نرم‌افزار آماری SPSS 11.5 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

همچنان که در جدول ۱ دیده شد، مجموع میانگین یادآوری کل حافظان قرآن به ترتیب در مورد اسامی با شرایط آسان و دشوار (۱۲ و ۱۸) مبتدیان (۸ و ۱۴) و در غیرحافظان قرآن (۹ و ۱۶) بوده است. هم‌چنین مجموع یادآوری کل در مورد افعال با شرایط آسان و دشوار در حافظان قرآن (۱۲ و ۱۷) مبتدیان (۸ و ۱۱) و غیرحافظان قرآن (۱۰ و ۷) بوده است. همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، تفاوت عملکرد سه گروه در سطح اطمینان $0/001$ معنی‌دار است. عامل تکلیف نیز معنی‌دار بود. بدین صورت که حافظه عملی از حافظه کلامی بهتر بود. هم‌چنین گروه در تعامل با عامل تکلیف در سطح اطمینان $0/001$ معنی‌دار بوده است. بدین ترتیب که حافظان قرآن اطلاعات عملی را بیشتر به خاطر آوردند. عامل گروه در تکلیف یادآوری سرنخی برحسب نمره‌گذاری آسان و دشوار در مورد جملات کامل می‌باشد. بررسی با دو شیوه نمره‌گذاری آسان و دشوار نشان داد که حافظان قرآن عملکرد معنادار بهتری نسبت به دو گروه مبتدی و غیرحافظ قرآن داشته‌اند ($P < 0/001$). در صورتی که چنین تفاوتی بین گروه‌های مبتدی و غیرحافظ قرآن دیده نشد. در مورد یادآوری اسامی و افعال در تکلیف یادآوری سرنخی تفاوت گروه‌ها معنی‌دار است. تعامل گروه و پایه تحصیلی با توجه به یادآوری نوع کلمه (اسم/فعل) معنی‌دار بود ($P < 0/05$) هم‌چنین نشان می‌دهد دانش‌آموزان دبیرستانی حافظ قرآن اسامی و Tukey به طور کلی آزمون ($P < 0/05$) افعال بیشتری را نسبت به دانش‌آموزان غیرحافظ قرآن و مبتدی یادآوری نمودند.

رویدادی در مرحله رمزگردانی همه جملات به نحو یکسان با فاصله زمانی برابر که روی نوار ضبط شده بود ارائه شد. از این ۳۲ جمله ۱۶ جمله کلامی و ۱۶ جمله عملی بود. در جملات کلامی آزمودنی فقط باید عین همان جمله را تکرار می‌کرد و در جملات عملی آزمودنی با توجه به اشیایی که به او ارائه شد و دستوراتی که داده می‌شد نظیر "میخ را بچرخان" با ابزاری که در اختیارش داده شده بود، باید عمل می‌کرد در مرحله یادآوری آزمودنی باید با سرنخ (اسم و فعل) وسایلی که در اختیارش قرار داده می‌شد، جملات را به خاطر می‌آورد. در بررسی حافظه معنایی نیز از تکلیف حروف الفبایی استفاده شد. در بخش حروف الفبایی آزمون شامل ۶ حرف از حروف الفبا بود که بر حسب بسامد (با بسامد زیاد، متوسط و کم بسامد) بررسی شدند. دستورالعمل برای تکلیف حروف الفبایی به شیوه زیر انجام شد: "من یک حرف به تو نشان می‌دهم و تو باید هر تعداد کلمه را که با آن حرف شروع می‌شود به یاد بیاوری و یادداشت کنی." بنابراین نحوه اجرای آزمون‌ها به شیوه انفرادی بود.

در مورد نحوه نمره‌گذاری آزمون حافظه رویدادی (تکلیف یادآوری سرنخی) به طور کلی از دو نوع شیوه نمره‌گذاری آسان و دشوار استفاده شد. در صورتی که آزمودنی دقیقاً جمله اصلی متن (مرحله رمزگردانی) را به خاطر آورده و بیان می‌نمود نمره دشوار به وی داده می‌شد و در صورت تشابه معنایی (مفهومی) جملات بیان شده از سوی آزمودنی‌ها با جملات متن اصلی، نمره آسان به وی تعلق می‌گرفت. درباره روش نمره‌گذاری در آزمون حافظه معنایی در (تکلیف حروف الفبایی) دو نوع شیوه نمره‌گذاری ارائه گردید: الف) نمره به کل کلمات بیان شده ب) نمره‌ای به هر یک از کلمات یادآوری شده در رابطه با هر یک از حروف الفبایی به (بسامد زیاد، بسامد متوسط و کم بسامد). در ضمن دقت شد تا کلمات به خاطر آمده از سوی آزمودنی از لحاظ معنایی و مفهومی با مقولات معنایی مرتبط بوده و تکراری هم نباشند. در این صورت به کلمات مرتبط به حروف الفبا نمره یک تعلق می‌گرفت و در غیر این صورت نمره صفر داده می‌شد.

جدول شماره ۱. میانگین نمرات خام عملکرد دانش آموزان به تفکیک گروه و پایه تحصیلی در تکلیف یادآوری سرنخی بر حسب نمره گذاری آسان و دشوار

انواع حافظه	نوع یادآوری	غیرحافظان قرآن		مبتدیان		یادآوری کل		عملی		کلامی		عملی		کلامی	
		نوع شرایط	تحصیلی	عملی	کلامی	عملی	کلامی	عملی	کلامی	عملی	کلامی	عملی	کلامی		
ابتدایی	آسان	۲۳	۱۴	۱۰	۶/۲	۱۳	۷/۸	۱۳	۷/۸	۷	۱۳	۴	۸	۲/۸	۴/۷
	دشوار	۱۷	۱۷	۴	۲	۳	۴/۷	۸	۶/۳	۴	۴	۲	۴	۴	۴/۶
راهنمایی	آسان	۱۷	۱۴	۸/۳	۷/۴	۹	۶/۸	۱۷	۱۲	۸	۵/۲	۸	۵/۲	۹	
	دشوار	۱۱	۸	۸	۳	۳	۴/۹	۹	۴/۹	۸	۶	۲	۴	۲/۸	
دبیرستان	آسان	۱۵	۲۵	۸/۶	۸/۵	۶	۱۶	۱۲	۴/۸	۱۴	۱۵	۷	۱۵	۴/۸	
	دشوار	۸	۱۲	۳	۴	۵	۷/۶	۷	۱/۹	۱۰	۳/۵	۵	۳/۵	۶/۶	
مجموع	آسان	۱۸	۱۷	۹	۷/۴	۹	۱۰	۱۴	۵/۹	۱۱	۴/۶	۸	۴/۶	۹	
	دشوار	۱۲	۱۲	۵	۳	۳	۵/۷	۸	۵/۷	۸	۳	۴	۳	۵/۷	

جدول شماره ۲. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری تفاوت سه گروه در یادآوری سرنخی

منبع واریانس	F	درجه آزادی	میانگین مجذورات	سطح معناداری
گروه	۷۲۱/۶۴	۴	۳۶/۹۱	۰/۰۰۱
تکلیف	۹۷/۴۱۶	۲	۱۶/۵۱۹	۰/۰۰۱
گروه × تکلیف	۳/۷۵۳	۲	۳۰/۲۲۰	۰/۰۰۱

نشود. در مورد یادآوری اسامی و افعال در تکلیف یادآوری سرنخی تفاوت گروه‌ها معنی‌دار است. تعامل گروه و پایه تحصیلی با توجه به یادآوری نوع کلمه (اسم/فعل) معنی‌دار بود ($P < ۰/۰۵$) هم‌چنین نشان می‌دهد دانش‌آموزان دبیرستانی حافظ قرآن اسامی و Tukey به طور کلی آزمون ($P < ۰/۰۵$) افعال بیشتری را نسبت به دانش‌آموزان غیرحافظ قرآن و مبتدی یادآوری نمودند.

همانگونه که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، این جدول خلاصه تحلیل واریانس چندمتغیره دانش آموزان به تفکیک

جدول ۳ بر اساس خلاصه تحلیل واریانس چندمتغیره دانش‌آموزان به تفکیک گروه و پایه تحصیلی در تکلیف یادآوری سرنخی برحسب نمره‌گذاری آسان و دشوار تدوین شده است. عامل گروه در تکلیف یادآوری سرنخی برحسب نمره‌گذاری آسان و دشوار در مورد جملات کامل می‌باشد. بررسی با دو شیوه نمره‌گذاری آسان و دشوار نشان داد که حافظان قرآن عملکرد معنادار بهتری نسبت به دو گروه مبتدی و غیرحافظ قرآن داشته‌اند ($P < ۰/۰۰۱$). در صورتی که چنین تفاوتی بین گروه‌های مبتدی و غیرحافظ قرآن دیده

کلمات مرتبط با حروف الفبایی با بسامد متوسط و کم به دست نیامد. حافظان قرآن در یادآوری کلمات مرتبط با حروف با بسامد زیاد بهترین عملکرد را داشتند در حالی که بین دو گروه دیگر تفاوتی در یادآوری کلمات با بسامد زیاد دیده نشد. هم‌چنین حافظان قرآن در یادآوری حروف الفبایی با بسامد متوسط و کم نیز عملکرد بهتری نسبت به دو گروه دیگر داشتند. نتایج در پایه تحصیلی ابتدایی و راهنمایی کلمات مرتبط با حروف الفبایی با بسامد زیاد را بیشتر از دبیرستانی‌ها یادآوری نمود ($P < 0.04$).

گروه و پایه تحصیلی در تکلیف حروف الفبایی (با بسامد زیاد، متوسط و کم) را نشان می‌دهد. تعامل گروه و نوع بسامد، و نیز تعامل بین پایه تحصیلی و نوع بسامد معنادار به دست آمد ($P < 0.001$) همچنین با توجه به پایه تحصیلی دانش آموزان سه گروه لغات با بسامدهای متفاوت را به طور معناداری متفاوت از هم یادآوری نمودند ($P < 0.001$). کل دانش‌آموزان حروف با بسامد زیاد (آ، الف، میم Tukey بررسی عامل بسامد از طریق آزمون) را بیشتر از حروف با بسامد متوسط (نون وک) و حروف کم بسامد (ی و ژ) به خاطر آوردند درحالی که تفاوت معنی‌داری بین یادآوری

جدول شماره ۳. خلاصه تحلیل واریانس چندمتغیره دانش‌آموزان به تفکیک گروه و پایه تحصیلی در تکلیف یادآوری سرنخی بر حسب نمره‌گذاری آسان و دشوار

میانگین مجدورات	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	F منبع واریانس
گروه	۲	۴۶/۹۹۸	۰/۰۳
پایه تحصیلی	۲	۳۸/۶۹۳	۰/۰۶
نوع کلمه: اسم / فعل	۱	۳۹/۸۳۲	۰/۰۱
گروه × پایه تحصیلی	۴	۷۲/۴۶۶	۰/۰۰۱
گروه × نوع کلمه (اسم / فعل)	۲	۱۱/۱۷	۰/۰۵
پایه تحصیلی × نوع کلمه (اسم / فعل)	۲	۳/۷۷۸	۰/۱۲
گروه × پایه تحصیلی × نوع کلمه	۱۲	۱۲/۴۳۰	۰/۰۵

جدول شماره ۴. خلاصه تحلیل واریانس چندمتغیره دانش‌آموزان به تفکیک گروه و پایه تحصیلی در تکلیف حروف الفبایی (با بسامد زیاد، متوسط و کم)

سطح معنی‌داری	میانگین مجدورات	درجه آزادی	F منبع واریانس
گروه	۲	۹۶۰۹/۱۷	۰/۰۰
پایه تحصیلی	۲	۸۹۴/۲۱۷	۰/۰۴
نوع کلمه: اسم / فعل	۲	۸۹۴۷/۵۳۹	۰/۰۰
گروه × پایه تحصیلی	۴	۷۳۰/۲۰۸	۰/۰۳
گروه × نوع کلمه (اسم / فعل)	۴	۳۷۶/۴۰۶	۰/۰۰
پایه تحصیلی × نوع کلمه (اسم / فعل)	۴	۱۴۶/۴۰۶	۰/۰۰
گروه × پایه تحصیلی × نوع کلمه	۸	۱۱۹۳/۲۲	۰/۰۶

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر به بررسی حافظه رویدادی و معنایی در دانش آموزان دختر حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن پرداخت که با توجه به نتایج به دست آمده، پاسخ به سؤال پژوهش مثبت بوده است. حافظان قرآن دختر در حافظه رویدادی و معنایی با دانش آموزان غیرحافظ قرآن تفاوت دارند. نتایج تحقیق Wagner درباره حافظه معنایی حافظان قرآن، با نتایج مطالعه کنونی هماهنگی داشته و نتایج وی درباره حافظه رویدادی با نتایج پژوهش حاضر تضاد دارد (۵). زیرا وی به این نتیجه دست یافت که غیرحافظان در حافظه رویدادی عملکرد یادآوری بهتری نسبت به حافظان قرآن دارند، در حالی که نتایج پژوهش حاضر نشان داد حافظان قرآن نسبت به افراد مبتدی و غیرحافظ قرآن در هر دو نوع حافظه رویدادی و معنایی از یادآوری بهتری برخوردار هستند. دلیل این که حافظان قرآن از حافظه معنایی بهتری نسبت به غیرحافظان قرآن برخوردار هستند، می تواند احتمالاً سطح وسیع دانش قرآنی حافظان قرآن باشد. بنابراین صرف علاقه، انگیزش و تمایل به یادآوری اطلاعات کافی نیست، زیرا اگر چنین موردی کافی بود گروه مبتدی که هنوز تبحر خاصی در حفظ قرآن کسب نکرده اند به مانند گروه حافظ قرآن از چنین علاقه و انگیزه ای برخوردار بودند، اما تحقیق نشان داد که حافظان قرآن در یادآوری بر گروه مبتدی برتری داشته است.

فرضیه های تحقیق تأیید شد. ۱- دانش آموزان دختر حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن در حافظه رویدادی تفاوت دارند. ۲- دانش آموزان دختر حافظ قرآن نسبت به دانش آموزان دختر مبتدی و غیرحافظ قرآن در حافظه معنایی تفاوت دارند. نتایج پژوهش حاضر درستی این فرضیه ها را تأیید می کند. نتایج به دست آمده از فرضیه ها هماهنگی دارد (۷). سایر محققان نیز در بقیه زمینه های غیرقرآنی به Reem مطالعه کنونی با نتایج یافته های که با نتایج مطالعه حاضر هماهنگی دارد (۶). Yeatts چنین نتایجی دست یافتند، مانند نتایج مطالعه یافته های پژوهش فرضیه سوم را نیز مورد تأیید قرار می دهد. با افزایش

پایه های تحصیلی (سن) عملکرد دانش آموزان دختر حافظ قرآن در تکالیف یادآوری سرنخی و حروف الفبایی با عملکرد دانش آموزان مبتدی و غیر) نشان دادند که با Gobet (به نقل از Montenegro و Esemán حافظ قرآن تفاوت دارد. در مطالعات قبلی نیز افزایش پایه های تحصیلی (سن) افراد با مهارت خاص در حافظه در تکالیف یادآوری، عملکرد بهتری نسبت به افراد مبتدی و عادی دارند. دلیل آن که با افزایش سن دانش آموزان حافظ قرآن یادآوری بهتری دارند آن است که حافظان قرآن دانش خود را درباره اطلاعات قرآنی گسترش داده بودند و طرحواره های ذهنی آنان با اطلاعات کسب شده از حفظ و قرائت قرآن گسترش یافته بود. در نتیجه حافظان قرآن اطلاعات را اغلب به شیوه معنایی به خاطر سپرده بودند و رمزگردانی آنان بیشتر به طور کلامی بود.

فرضیه چهارم تحقیق نیز مورد تأیید قرار گرفت. نتایج تحقیق حاضر نشان داد وقتی دانش آموزان حافظ قرآن جملات را رمزگردانی عملی کردند، نسبت به هنگامی که رمزگردانی کلامی بود یادآوری بهتری نسبت به دو گروه دیگر داشتند و البته با افزایش پایه های تحصیلی بهبودی عملکرد دیده شد. نتایج یافته های پژوهش با نتایج تحقیقات پیشین هماهنگی دارد. هرچند که نتایج تحقیق کنونی برتری رمزگردانی کلامی و عملی را در حافظان Nilson تحقیق قرآن با افزایش پایه های تحصیلی (سن) نسبت به دو گروه دیگر نشان می دهد، اما چنین برتری ای در رمزگردانی عملی مشهودتر است. شاید بدین دلیل که در رمزگردانی عملی نسبت به کلامی بار معنایی بیشتری نهفته است.

Episodic integration نیز به ارتباط معنی دار، در رمزگردانی عملی با عنوان یکپارچگی رویدادی Kormi-Nouri اشاره کرده است (۳). در یک جمله عملی رمزگردانی شده، ارتباط معنی داری بین فعل و اسم به وجود می آید

در حالی که در یک جمله که به طور کلامی رمزگردانی شده چنین ارتباط و یکپارچگی رویدادی بین اسم و فعل دیده نمی شود (۳-۲). تحقیقات نشان می دهد بین یادآوری اسم و فعل در

با زمان و مکان را نیز به‌طورمطلوبی یادآوری نماید (۳). لذا آثار معنوی حفظ قرآن کریم همه شئون مادی و معنوی زندگی حافظ قرآن را در بر می‌گیرد و برآن تأثیرگذار است. اگر چه مقصود نهایی از قرائت قرآن کریم عمل به تعالیم والای آن است اما در راه رسیدن به این هدف حفظ آیات الهی قرآن از فیوضاتی است که می‌توان به آن اهتمام ورزید تا علاوه بر کسب فضایل معنوی آن از دانش معنایی گسترده‌تری نیز برخوردار شویم.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

در پژوهش حاضر محدودیت‌هایی وجود داشت از جمله آن که به رغم مطالعه منابع متعدد از سوی محقق، به دلیل کمی پژوهش درباره حافظه حافظان قرآن به شیوه علمی موجب گردید که در پیشینه تحقیق به منابع بسیار اندکی استناد شود. یکی دیگر از محدودیت‌های تحقیق حاضر متعدد و متنوع بودن تکالیف پژوهش بود که امکان خستگی آزمودنی‌ها به ویژه دانش‌آموزان کم سن و سال‌تر وجود داشت. لذا در مطالعات بعدی پیشنهاد می‌شود مواد آزمون به گونه‌ای طراحی شوند که آزمودنی برای اجرای آن زمان کوتاه‌تری را صرف نماید. همچنین پیشنهاد می‌شود، درباره راهبردهای حفظ قرآن نیز با استفاده از لغات قرآنی تحقیقات مشابهی انجام شود.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از همه دانش‌آموزان حافظ قرآن و غیرحافظ قرآن شرکت‌کننده در این تحقیق و مسؤولان دارالقرآن‌های مربوطه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

گروه‌ها تفاوت وجود دارد (۶). اسامی کلماتی عینی هستند در حالی که افعال کلماتی انتزاعی هستند. لذا بار معنایی آن‌ها نیز با هم متفاوت است. این که حافظان قرآن دبیرستانی حافظه افعال را بیشتر یادآوری می‌کنند، نشانه همین موضوع است. در حالی که حافظان قرآن ابتدایی در یادآوری اسامی از حافظه بهتری برخوردار هستند. زیرا که اغلب اسامی کلماتی عینی هستند و سطح انتزاعی اندکی دارند در حالی که افعال کلماتی انتزاعی‌تر هستند. در ضمن نتایج پژوهش نشان داد، حافظان قرآن کلمات با بسامد زیاد و متوسط را بیش از کلمات کم بسامد به خاطر آوردند، زیرا کلمات کم بسامد دشوارتر هستند.

به طور کلی، نتیجه‌گیری از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، حفظ قرآن کریم موجب شد تا اطلاعات حافظان قرآن به آیات قرآنی محدود نشده و در تکالیف غیرقرآنی نیز به مانند اطلاعات قرآنی از حافظه مطلوبی برخوردار باشند (۱). بنابراین حفظ قرآن با تکرار، تمرین مستمر باعث گردید که عملکرد حافظان قرآن در حافظه رویدادی (جملاتی که با آیات قرآنی چندان ارتباطی نداشت) نسبت به عملکرد دو گروه دیگر برتری داشته باشد، لذا محدودیت در استفاده از محتوا (صرفاً یادآوری اطلاعات قرآنی) از بین‌رفته و یادآوری سایر اطلاعات غیرقرآنی نیز به گونه‌ای گسترده با وسعت عمیقی فزونی می‌یابد به‌طور خلاصه، حفظ و تمرین مکرر و قرائت قرآن کریم درک معانی و مفاهیم را نیز گسترش می‌دهد و درک معانی آیات قرآنی در کنار حفظ آن اغلب موجب تقویت حافظه رویدادی و معنایی می‌شود.

بنابراین از این تحقیق می‌توان استنباط کرد که، حافظه رویدادی در حافظه معنایی تأثیر داشته و حافظه رویدادی در یادآوری معانی و مفاهیم تأثیرگذار است (۲) از سوی دیگر حافظه معنایی نیز در یادآوری رویدادها و وقایع دخیل بوده و در آن‌ها تأثیرگذار است و درک بیشتر معانی باعث می‌شود تا فرد وقایع و رویدادهای مرتبط

References

1. Reem Al- Attas. The Qur'an and memory a (study of the effect of religiosity and memorizing Qur'an as a factor on memory). Journal of Alzheimer's & Dementia 2011; 7(4): S641.
- 2- Yeatts J R. Variables related to recall of the English Bible: Comprehensibility, structural importance, meaningfulness, interest, specificity of denotation and abstractness-concreteness Journal of Scientific Study of Religion 1988; 27(4): 593-608.

- 3-Tulving E. Concepts of Human Memory. In : Squire LR, Weinberger NM, Lynch G, MC Baugh J L, editors. Memory: Organization and Locus of Change. New York: Oxford University Press; 1991.
- 4-Kormi-Nouri R. The Nature of Memory for Action Events: An Episodic Integration View. European Journal of Cognitive Psychology 1995; 7(4): 337-63.
- 5-Kormi-Nouri R. Negative Cueing effects with weak and strong intra list cases. European Journal of Cognitive Psychology 1999; 11: 199- 218.
- 6-Wagner DA. Memories of Morocco: The influence of age, schooling and environment on memory .Journal of Cognitive Psychology 1978;10: 1-28.
- 7-Gobet F. Some short coming of long term working memory. British Journal of Psychology 2000; 91(4): 551-70

The study of episodic and semantic memory in Quran memories and Non-Quran memories

Kobra Nosrati¹

Original Article

Abstract

Aim and Background: The present research studied Episodic and Semantic memory in Quran memories and non- Quran memories among girl students.

Methods and Materials: Research design was based on semi-experimental design. This study included 180 Quran memories, beginner and non Quran memories among girl students in 3 educational grades: primary, secondary and high school were chosen by cluster random sampling method .The materials of research were cued recall task, verbal task and action tasks. Data were analyzed by SPSS 11.5 Software and Multivariate analysis (MANOVA) and the Tukey Test.

Findings: The finding was obtained superior memory for Quran learners increased by age. These findings indicated that skill for learning Quran enhances memory for non-Quran information and this effect becomes more by increasing of age.

Conclusions: The result showed that Quran memories students had a better memory performance in both episodic and semantic tasks compared Non-Quran memories students.

Keywords: Episodic Memory, Semantic Memory, Quran Memories, Non-Quran Memories

Citation: Nosrati K. **The study of episodic and semantic memory in Quran memories and Non-Quran memories.** J Res Behave Sci 2014; 12(2): 244-253

Received: 08.02.2013

Accepted: 28.07.2013

1- Psychologist, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: nosrati.psk@gmail.com